

BOLALARGA NISBATAN ZO'RAVONLIKNI OLDINI OLISH

Nishonova Dilafruxxon Fazrubloyevna

Farg'ona viloyati Oltiariq tumani 12-maktab psixologi

ANNOTATSIYA: *Bolalarga nisbatan jinsiy zo'ravonlik sodir etilishi bola huquqlari buzilishining eng jiddiy ko'rinishidir. Xalqaro miqyosda ham bolalarni zo'ravonlikning barcha shakllaridan himoya qilish masalasi huquqiy tartibga solishning asosiy obyektlaridan hisoblanadi.*

Kalit so'zlar: *jinsiy daxlsizlik, jinsiy zo'ravonlik, pornografik mahsulotlar, viktimizatsiya, fohishabozlik, bola huquqlari, zo'rlik, jinoiy javobgarlik, shahvoniy shilqimlik.*

KIRISH

Bolalarga nisbatan jinsiy zo'ravonlik umumiy tushuncha sifatida bevosita jinsiy aloqadan tortib, ularga nisbatan sodir etiladigan axloqsiz harakatlar, jinsiy ekspluatatsiyaga yollash va boshqa aloqasiz sodir etiladigan jinsiy zo'ravonlik harakatlarini o'z ichiga oladi.

UNICEFga ko'ra dunyodagi har uch mamlakatning birida ayollarning besh foizi bolalik davrida jinsiy zo'ravonlikka uchrashi haqida xabar beradi. Manbalarga ko'ra voyaga yetmagan qizlardan har to'qqiztadan bittasi, o'g'il bolalarning har yigirmadan biri bolalik davrida jinsiy zo'ravonlikka duchor bo'ladi. 18 yoshgacha bo'lgan jinsiy zo'ravonlik qurbonlarining 82 foizini qizlar tashkil qilib, ular orasida 16-19 yoshdagi qizlarning zo'ravonlikka uchrash ehtimoli boshqalarga nisbatan to'rt baravar ko'pdir.

Turli doirada o'tkazilgan tadqiqot natijalariga ko'ra[3] bolalarga nisbatan jinsiy zo'ravonlik to'g'risidagi xabarlar o'tgan davrdagiga qaraganda 87 foizga ko'paygan. Bolalarning onlayn o'yin o'ynash jarayonida "gruning"ga tushib qolishi uchun 19 soniyadan 45 daqiqagacha bo'lgan vaqt yetarli bo'ladi. Bolalarga nisbatan jinsiy zo'ravonlik sodir etuvchilarning deyarli oltmish foizi o'z qurbonlariga tanish bo'lishadi. Respondentlarning 54 foizi bolalikda onlayn jinsiy zo'ravonlikka

uchrashganini bildirishgan. Bolalarga nisbatan jinsiy tazyiq tasvirlangan post qirq yetti kun davomida 1,3 mln ko'rishlar soniga ega bo'lgani zo'ravonlik doirasi kengligini ham anglatadi. AQSH da o'tkazilgan so'rovnoma ko'ra, respondentlarning 54 foiz qismi birinchi marotaba o'n uch yoki undan ham kichik yoshida birinchi marotaba onlayn pornografik materialning guvohi bo'lishganini aytishgan. O'tgan to'rt yil davomida onlayn gruming jinoyatlari 80 foizgacha oshgan.

Ko'rsatilgan raqamlar jinsiy zo'ravonlikning borgan sari turli ko'rinish va shakllarda rivojlanayotgani, zo'ravonlik sodir etilishining o'sish tendensiyasida davom etayotganini, jinsiy zo'ravonlik qurbonlarining katta qismini voyaga yetmaganlar tashkil etayotganini ko'rsatmoqda. Bunday turdagi zo'ravonlik turi va shaklining rivojlanishi uni tartibga solishni, jinoyat uchun javobgarlik masalalarini o'rganishni, shungidek, huquqiy bazani takomillashtirishni talab etadi.

Jinsiy zo'ravonlik jinoyatlari shaxsning nafaqat jismoniy tomondan, balki ruhiy tomondan ham jabrlanishiga sabab bo'ladi. Jinsiy zo'ravonlikka uchragan voyaga yetmagan shaxsda yuzaga keladigan uyat hissi, jamiyatdan o'zini izolyatsiya qilishi, sodir etilgan harakatda aybdorlik hissi vujudga keladi. Ba'zi holatlarda jabrlanuvchilarning huquqni muhofaza qiluvchi organlar tomonidan qayta viktimizatsiyaga uchrash holatlari ham uchrab turadi. E'tibor qaratilishi lozim bo'lgan holatlardan yana biri shundaki, yuqorida sanab o'tilgan vaziyatlar sababli ko'pgina holatlarda ushbu turdagi jinoyatlar latent holatda qolib ketadi. Fikrimizcha, yuqorida keltirilgan statistikalar voyaga yetmaganlarga nisbatan sodir etiladigan jinsiy zo'ravonlikning haqiqiy sonini ko'rsatmaydi hamda ko'pgina bunday turdagi qilmishlar ochilmay, xabar berilmasdan qolib ketadi. Bunday holatlarda jinoyatchi shaxsning javobgarlikka tortilishining va bunday ta'sir chorasining qo'llanilishining o'zi ham jabrlanuvchii tomonni ma'lum ma'noda qoniqtiradigan omil bo'lib ham qoladi. Biroq, ushbu holatda bir narsa aniqki, davlat o'z funksiya va vazifalari doirasida jinoyatchi shaxsga qonuniy chora ko'rish, jabrlanuvchining buzilgan huquqlarini tiklash masalalarini hal qilishi lozim bo'ladi.

“Bola huquqlari to'g'risida”gi Konvensiyada ko'rsatilganidek, bola

tug'ilguncha va tug'ilgandan keyin ham munosib darajadagi huquqiy himoyaga muhtoj hisoblanadi. Mazkur Konvensiyaning 19-moddasida quyidagicha qoida o'rnatilgan: "Ishtirokchi-davlatlar bolani jismoniy va ruhiy zo'ravonlikning, haqoratlash va suiiste'molliklar, g'amxo'rlik ko'rsatmaslik yoki beparvolik bilan muomalada bo'lish, qo'pol muomala qilish yoki ota-ona, qonuniy vasiylar yoki bola haqida g'amxo'rlik qiluvchi har qanday boshqa shaxs tomonidan ekspluatatsiya qilish, jumladan, shahvoniy suiiste'molliklar sodir etishning har qanday shakllaridan himoyalash maqsadida jamiki zarur qonuniy, ma'muriy, ijtimoiy va ma'rifiy choratadbirlarni ko'radilar. Bunday himoya choralari, zarurat tug'ilgan taqdirda, bola va unga g'amxo'rlik ko'rsatayotgan shaxslarni lozim darajada qo'llab-quvvatlash maqsadidagi ijtimoiy dasturlar ishlab chiqish uchun samarali tartib-rusumlarni, shuningdek, bola bilan yuqorida ko'rsatilgan tarzda shafqatsizlarcha muomala qilish hollari munosabati bilan ogohlantirish, aniqlash, xabar berish, qarab chiqish, tergov olib borish, davolash hamda shundan keyingi choralarni ko'rish zarurati tug'ilgan taqdirda, sud ishini qo'zg'atish uchun chora-tadbirlarni ham o'z ichiga oladi".

Mazkur Qonun bilan qonunchilikka tatbiq etilgan normalar, o'zgartirish va qo'shimchalarga to'xtalib o'tadigan bo'lsak, unga ko'ra O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksiga bir qator o'zgartirish va qo'shimchalar kiritildi. Jumladan, o'n sakkiz yoshga to'lmagan jabrlanuvchining nomusiga tegish va unga nisbatan zo'rlik ishlatib, jinsiy ehtiyojni g'ayritabiiy usulda qondirish bilan, o'n olti yoshga to'lmagan shaxs bilan jinsiy aloqa qilish yoki jinsiy ehtiyojni g'ayritabiiy usulda qondirish bilan, voyaga yetmagan shaxs tasvirlangan pornografik materiallar bilan muomala qilish, voyaga yetmagan shaxsni jalb etgan holda qo'shmachilik qilish, fohishaxonalar tashkil etish bilan bog'liq bo'lgan jinoyatlar jinoyatga tayyorgarlik yoki suiqasd bosqichida to'xtatilganda, ushbu jinoyatlar uchun jazo tayinlashda yengillik berilmasligi belgilab qo'yildi. Shuningdek, yuqoridagi keltirib o'tilgan jinoyatlarni sodir etiganlikda ayblanib hukm qilingan shaxslarga nisbatan jazodan muddatidan ilgari shartli ravishda ozod qilish qo'llanilmaydi.

Bizni xalqimiz azaldan bolajon va bolalarni sevuvchi xalq xisoblanadi. Bolalarga nisbatan zo'ravonlik yoki shafqatsizlik bu bola yoki bolalar guruhiga ota-ona yoki tarbiyachi tomonidan jismoniy, jinsiy va yoki ruhiy zo'ravonlik qilinishi yoki umuman beparvolikdir. Bolalarga nisbatan zo'ravonlik ota-ona yoki tarbiyachining bolaga haqiqiy yoki potensial zarar yetkazishiga olib keladigan har qanday xatti-harakat yoki harakatsizlikni o'z ichiga olishi mumkin va bu holat odatda bolaning uyida yoki bola vaqt o'tkazadigan tashkilotlar, maktablar yoki jamoat joylarida sodir bo'ladi. Bolalarga nisbatan zo'ravonlik va bolalarga nisbatan shafqatsiz munosabatda bo'lish atamaları ko'pincha bir-birining o'rnida ishlatiladi. Shunga qaramay, ba'zi tadqiqotchilar bolalarga nisbatan shafqatsiz munosabatda bo'lish atamasini beparvolik ekspluatatsiya va odam savdosini o'z ichiga oluvchi soyabon sifatida ko'rishadi. Turli yurisdiksiyalar shartli hisobot berish, turli hollarda bolalarni o'z oilalaridan ajratish yoki jinoiy ayblov e'lon qilish uchun bolalarga nisbatan zo'ravonlik tushunchasining turli ta'riflariga nisbatan o'z pozitsiyalarini ishlab chiqishgan. Rus olimlari N.V.Malyarova, M.Nesmeyanovlar ijtimoiy himoyaning ikki ma'nosi haqida so'z yuritadilar. Birinchidan, keng ma'noda, inson o'zini o'zi ta'minlash qobiliyatiga ega bo'lgan, u va uning farzandlari uchun sharoit yaratadigan ijtimoiy munosabatlar tizimini nazarda tutadi.

Prezident tomonidan "Bolalarni zo'ravonlikning barcha shakllaridan himoya qilish to'g'risida"gi Qonun (O'RQ-996-son, 14.11.2024 y.) qabul qilindi. Qonunga ko'ra, quyidagilar bolalarga nisbatan zo'ravonlikning shakllaridir:

- jismoniy zo'ravonlik;
- jinsiy zo'ravonlik;
- ruhiy zo'ravonlik;
- g'amxo'rlik ko'rsatmaslik;
- ekspluatatsiya qilish;
- : ta'qib etish (bulling).

Bolalarga nisbatan zo'ravonlikning barcha shakllari taqiqlanadi hamda qonun bilan ta'qib qilinadi. Davlat bolalarni zo'ravonlikning barcha shakllaridan

himoya qilish uchun tegishli huquqiy, ma'muriy, ijtimoiy, iqtisodiy va boshqa choralarni ko'radi.

Qonunga muvofiq:

-zo'ravonlikdan jabrlanuvchilarning huquqlari belgilanmoqda;

-bolalarni zo'ravonlikning barcha shakllaridan himoya qilish bo'yicha yakka tartibdagi chora-tadbirlar belgilanib, jumladan, zo'ravonlikdan jabrlanganlarga himoya orderi berish tartibi yo'lga qo'yilmoqda.

Shunga ko'ra, himoya orderi ichki ishlar organlari tomonidan beriladi va zo'ravonlikdan jabrlanuvchiga yoki uning qonuniy vakiliga vakolatli davlat organi ishtirokida topshiriladi. Himoya orderi 30 kun muddatgacha beriladi va rasmiylashtirilgan paytdan e'tiboran kuchga kiradi. Prezident huzuridagi Ijtimoiy himoya milliy agentligi bolalarni zo'ravonlikning barcha shakllaridan himoya qilish sohasidagi vakolatli davlat organi hisoblanadi. Agentlik yordam ko'rsatish, maslahat berish mexanizmi va chora-tadbirlari to'g'risida axborot olinishini, bolalarga nisbatan zo'ravonlik hollarining oldi olinishini ta'minlash maqsadida O'zbekistonning butun hududida tunu kun ishlaydigan ishonch telefoni ishlashini ta'minlaydi.

Bolalarga nisbatan zo'ravonlik holatlarini o'rganish akademik intizom sifatida 1970-yillarning boshlarida Qo'shma Shtatlarda paydo bo'lgan. Elisabeth Young-Bruehlning ta'kidlashicha, bolalar huquqlari himoyachilari soni va bolalarni himoya qilishga qiziqish ko'rsatkichlari ortib borayotganligiga qaramay, bolalarni "zo'rlanganlar" va "zo'rlanmaganlar" guruhlariga bo'lish bolalar huquqlari tushunchasini toraytiruvchi sun'iy farqni keltirib chiqardi va bolalarning jamiyatda qanday kamsitilganini tekshirish harakatlariga ma'lum ma'noda to'sqinlik qildi. Young-Bruehlning so'zlariga ko'ra, bolalarga nisbatan zo'ravonlik va ularga nisbatan loqaydlik holatlarini o'rganishning yana bir sababi bolalarning o'zlari shafqatsizlikni qanday qabul qilishlari va kattalarning ularga bo'lgan munosabatiga ahamiyat berishlari borasidagi izlanishlar edi. Young-Bruehlga ko'ra, toki jamiyatda bolalarning kattalardan "bir pog'ona pastda turish"lari haqida qashlar mavjud ekan,

zo'ravonlik holatlari yuz berish bermasligidan qat'iy nazar barcha bolalar azoblanadi.

XULOSA

Bolalarga nisbatan shafqatsiz munosabat tushunchasining ta'riflari jamiyatning ushbu muammo bilan shug'ullanuvchi sohalari, masalan, bolalarni himoya qilish agentliklari, yuridik va tibbiy jamoalar, sog'liqni saqlash xodimlari, tadqiqotchilar, amaliyotchilar va bolalar himoyachilari o'rtasida bir-biridan farq qilishi mumkin. Ushbu turli sohalar vakillarining har biri o'zlarining ta'riflaridan foydalanishga moyil bo'lganligi sababli fanlar bo'ylab muloqot cheklangan bo'lishi mumkin, bu bolalarga nisbatan yomon munosabatni aniqlash, baholash, kuzatish, davolash va oldini olish harakatlariga to'sqinlik qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. "Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risida"gi qonun. Qonunchilik palatasi tomonidan 2007-yil 23-noyabrda qabul qilingan. Senat tomonidan 2007-yil 1-dekabrda ma'qullangan.
2. "Bola huquqlarining kafolatlari yanada kuchaytirilishi munosabati bilan O'zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida" Qonunchilik palatasi tomonidan 2019-yil 18-oktabrda qabul qilingan. Senat tomonidan 2019-yil 30-noyabrda ma'qullangan.
3. O'RQ-829. Qonunchilik palatasi tomonidan 2023-yil 23-martda qabul qilingan. Senat tomonidan 2023-yil 6-aprelda ma'qullangan. <https://lex.uz/uz/docs/-6430272>
4. <https://platina.uz/o'z/2023/4/11/zoravonlik-bizning-madaniyatimiz-emas-saidamirziyoyeva>
5. <https://lex.uz/uz/docs/-111453?ONDATE=13.02.2021%2000#-5291240>
6. O'zbekiston Respublikasining Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksi.